

האזרח הקטן

מדוע ילדים מרגישים מאוימים ברחוב עירוני? תל אביב, אלעד וירושלים
מאמצות תכנון חדש, שמסתכל על העולם מגובה מטר
גילי מלניצקי 30

אירוע לילדים בכיכר רבין בתל אביב (מימין), ארגז חול נייד בתל אביב וגן שעשועים ציבורי על שטח פרטי באלעד. "החשיבה על הילדים צריכה להיות מושרשת אצל מתכננים" צילום: אייל טואנ ושני הלוי

לחשוב בקטן

חומות, גדרות ומגרשי חניה מהווים תפאורה קבועה בכל עיר בישראל – אך מחקרים מצאו כי השפעתם על ילדים שלילית ● באלעד, שכ-60% מאוכלוסייתה הם ילדים, מנסים לתכנן מחדש את המרחב העירוני כך שיתאים לחיים בגובה מטר **גילי מלניצקי**

הפיזיות, הקוגניטיבית והרגשית שלהם לא פחות מפי עילות בחוג", מסבירה ד"ר אמילי סילברמן, מנהלת הקליניקה האורבנית וחברת סגל בחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית, ששימשה מנהלת אקדמית של התוכנית לצד הרכות נגה אדלר.

"כששאלנו צוותי תכנון מערים שונות היכן הכי נכון לבנות מעון לפעוטות, הסבירו לנו שהי קרבה לצירי התנועה הראשיים ביציאה מהשכר נה לכיוון העבודה היא הפרמטר החשוב ביותר בבחירת מיקום של מעון, ולא הקרבה לטבע או לגינות עם גירויים. כחוקרת, זה היה גילוי מטי לטל; וכחורה, פתאום הבנתי למה כל כך בכיתי ששמתי את הילד שלי במעון סגור עטוף בטוף על כביש ראשי", מודה סילברמן. "השיקול הטכני הגי חה את המתכננים, ולא שאלות כמו אם אני מייצר לילד סביבת חיים בטוחה ובריאה, או אם אני מייצר לו חוויות ומפתח אותו. החשיבה על הילדים צריכה להיות מושרשת אצל מתכננים בדיוק כפי שיוצרים לחשוב על נגישות ומגבלות ניירות למבוגרים וקשישים".

ילדים בירושלים. "הרחוב יכול להפוך נגיש לילדים, ולא רק להוות סכנה עבורם" צילום: אמיל סלמן

לדברי סילברמן, גם בתכנון מרחבים ציבוריים כמו גינות משחקים ופארקים, מתכננים מעדיפים מתחמים מגוננים וסטריליים, שימנעו תביעות עתי דיות לרשות המקומית, על פני יצירת גירויים כמו נחל זורם ומתקנים חווייתיים. "כשמתכננים על רחוב, חושבים על מקומות חניה לכלי רכב, ולא על הצללה, נגישות או מרחבי פעילות אינטראקטיביים לילדים", מסבירה סילברמן.

"ילדים הם לא רק נספחים של ההורה. יש להם צרכים משלהם והם חווים את הרחוב אחרת", אומרת סילברמן. "לנו – כמי שמשפיעים על מרחבי החיים שלהם – יש אחריות לגבי היכולת שלהם ללמוד ולהי תפתח בזמן שהם שוהים ברחוב, בניגה, בלובי או בחדר המתנה. נדרמתי לראות כמה אנחנו מרחקים ילדים

עירוני המותאם לפעוטות וילדים. את עקרונות התוכנית התחילה עיריית תל אביב יפו ליישם כבר לפני כשלוש שנים בעזרת קרן תל אביב לפיתוח ומינהל קהילה תרבות וספורט. בשנה האחרונה, גם עיריית באר שבע, ירושלים ואלעד עבי רו הכשרות מקצועיות במטרה לממש את הפוטנציאל בבינוי עירוני, כך שיתאים וישרת את צורכיהם של האוכלוסיות הצעירות בעיר.

"אנחנו נוטים לחשוב שעיר שטובה לילדים היא עיר שיש בה מוסדות היגוך איכותיים ומקום לחנות כשמורידים את הילד בגן וכשאוספים אותו אחר כך, אבל אנחנו שוכחים שהסביבה האורבנית שהילדים גרלים ומתהלכים בתוכה – סביבת הבית, הרחוב והגינה הציבורית – יכולים להשפיע על ההתפתחות

מיינו את עצמכם מתהלכים בעיר שבה רוב האוכלוסייה לא חצתה את הגובה 135 ס"מ. עיר שבה הגדרות, מעברי החצייה והרמזורים ממוקמים על פי טווח הראייה הממוצע הנשקף מעיניו של אדם בגובה מטר. בעיר כזאת, אין שיי מוש רב למגרשי חניה, אך גני המשחקים מתבי לים במהירות משימוש יתר – והדרישה הציבורית לשכשוכית עירונית או מדשאה רחבת ידיים גדולה בהרבה מהדרישה לבריכת שחייה אולימפית. עכי שיו, הכניסו לווייז את שמה של העיר אלעד וראו כיצד רמיון הופך למציאות.

כרבע מאוכלוסיית אלעד, עיר חדרית צעירה שהוקמה ב-2007, בני 6-12. העיר מונה יותר מ-48 אלף תושבים, כאשר 60% מהם עדיין לא הגיעו לגיל 18. צוותי התכנון באגף ההנדסה לא יכלו להתעלם מהנתונים בעת תכנון השכונות החדשות בה.

לדברי ישעיה שטרן, מנהל מרור תכנון בעיריית אלעד, "אחד השיעורים המשמעותיים עבורנו היה כשהצבנו גדרות על איי ההפרדה ברחובות דריסטי ריים, וגילינו מעט לאחר מכן פרצות בגדר. כשחקי רנו את העניין, הבנו שזה קורה בצירים שבהם ילדים רבים צועדים יומיום לביתם ממוסדות הלימוד, איפה שלא היו מעברי חצייה במרחק של כמה מטרים. התר שבים יצרו פרצה בגדר כדי שהילדים ויכלו להגיע מהר בלי עיקופים בגדר כדי שהילדים ויכלו להגיע בוס. ככה הבנו היכן נדרשים מעברי חצייה חרשים, והתחלנו לשים לב לעניין הקישוריות וצירי הצעירה ממוסדות החינוך. כיום, את היזמים שמגיעים אלינו עם תכנון סטנדרטי של חניות וחומות מסביב לבי ניין, אנחנו שולחים לרחוב; שם הם יכולים לראות חניונים ריקים שנהפכים אחר הצהריים לאזורי משחק של ילדים, ילדים שמטפסים, וכיכרות תנועה ירוקות שהופכות בשישישבת למתחמי משחק לילדים".

לדברי מהנדסת העיר, אינה קיסילנקו, "ילדות

צילום: ג'נט צ'פמן

ד"ר אמילי סילברמן: "ילדים הם לא רק נספחים של ההורה. יש להם צרכים משלהם והם חווים את הרחוב אחרת. מדהים לראות כמה בישראל מרחיקים ילדים מטבע ומגירויים. אומרים, 'לא לבנות ליד עץ, כי יכול ליפול ענף', או 'לא לשים חול בגינה כדי שלא תיאסף צואת חתולים'"

שר התנועה מוגבלת יתר על המידה נוצרים ומואצים תחושות של תסכול ואי שקט, שעלולים במקרי קיצון להוביל לבעיות התנהגותיות.

להרחיב את גבולות הבית

בהיעדר ברירה, הפתרונות המומלצים להגדלת שטחי הגן נוגעת לשימוש מיטבי במרחבים הציבוריים, בתנאי שמתאפשרת גישה נוחה ובטיחותית וקרבה למבנים אלו. כך למשל, בעיריית תל אביב-יפו הבינו שתופעת הדיירות הקומפקטיות בצפיפות גבוהה לא תעלם, ואף תתחזק. לנוכח זאת, בעירייה עסקים בפיתוח המרחב הציבורי כהמשך ישיר של הסלון הביתי.

דוגמה לכך היא מחסני הצעצועים העירוניים בגינת שנקין ובשדרות בן-גוריון, שכוללים צעצועים עים ובימבות המיועדים לתושבים כבר בדרום הביתה מהגן (הכניסה למתחמים מותנה בהצגת תעודת תור שב). במקביל, מפעילה העירייה בשנה האחרונה את ה"משחקאות", רכב שנוסע בשעות אחר הצהריים בין גנים ציבוריים בעיר ומפזר משחקים, המבוססים על גירוי חושי ושימוש במים, חול והרכבה. משחקים אלה מעודדים פעילות של הורים וילדים במרחב הציבורי. "הרעיון הוא להשמיש אזורים 'מתים' עבור פעור טות וילדים כדי להרחיב את גבולות הבית, ולהרוויח גם את המפגש עם הקהילה", מסבירה האדריכלית בשמת צפריהוולף, שניהלה את תוכנית אורבן 95 בתל אביב וכיום מנהלת היחידה לתכנון ופיתוח קהילתי במינהל קהילה תרבות וספורט בעיריית תל אביב-יפו.

"מחקרים בינלאומיים מראים שמגיל לידה עד 3 אפשר להשפיע בצורה המשמעותית ביותר על התפתחות מיומנות קוגניטיבית ותקשורת אצל ילדים – לכן, ההשקעה בגיל הרך חשובה. לתפישתנו, האחריות היא לא רק של ההורים, אלא גם של הסביבה העירונית שבה הילדים גדלים. הדרך לגן צריכה להיות נוחה בהליכה ולא רק בנסיעה בכלי רכב, מלאה בגירויים ושברדר חזרה תהיה גינה שיהיו בה חוויות חושיות, גבעות, מים, עץ ומשחקים".

לדברי צפריהוולף, "תל אביב נהפכה עיר למ" שפחות צעירות ולא רק לצעירים, וכיום 7.5% מה תושבים הם בני 3 ומטה, ואנחנו רוצים לראות את העיר דרך העיניים שלהם. לשם כך, נקטנו שורה של צעדים, ביניהם הגברת הפיזור של סניפי טיפת חלב, הקמת אגף הגיל הרך וכרטיס דיגיטלי להורים ופעור טות, לתוך הוואקום של הגיל הרך – שעליו המדינה לא לוקחת אחריות".

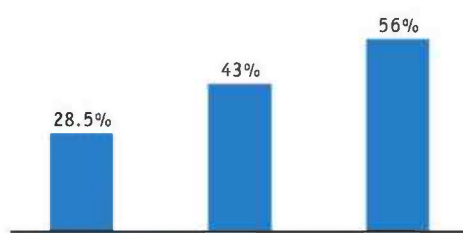

פתחות התקינה שלהם נמצאת בסכנה. לדברי סילברמן, רק באחרונה וביוזמת התוכנית, קמה ועדת היגוי, הכוללת נציגים מטעם משרדי החיי נוך, התחבורה והבינוי והשיכון, שיבחנו דרישות של התאמת מרחבי היגון וציבור לילדים מחדש, לאחר שלא עודכנו מהותית במשך עשרות שנים. "בקרב, נראה מגדלים שבכל אחד מהם יגורו כ-100 ילדים מתחת לגיל 6 ויהיו בתוכם מוסדות חינוך", חוזה סיי לברמן. "עם זאת, ללא קומה קהילתית וניצול נכון של רשת הרחובות והמרחבים השכונתיים, נראה ילדים והורים רבים במצוקה. מספר רב של ילדים במרחב מצומצם מחייב אותנו לחשוב מחדש על המרחב".

ההעבודה עולה כי מרחב המאפשר תנועה ומגוון של התנסויות בה (גבעות, מקומות מסתור, התנדנדות, מרקמים) חשובים להתפתחות פיזית ואינטלקטואלית של ילדים. המרחב מאפשר לילדים לגלות ולחקור את היכולות שלהם, לפתח פעילויות של מוטריקה גסה, תחושת מסוגלות ושליטה בגוף ובתנועות. כאי

לא שוליים

שיעור הילדים* בישראל ב-2018, לפי אוכלוסיות

*ני 18 מ"ר
מקור: מרכז טאוב

המרחב מאפשר לילדים לגלות ולחקור את היכולות שלהם, לפתח פעילויות של מוטריקה גסה, תחושת מסוגלות ושליטה בגוף ובתנועות. כאשר התנועה מוגבלת יתר על המידה, נוצרות תחושות של תסכול ואי שקט, שעלולים במקרי קיצון להוביל לבעיות התנהגותיות

מטבע, מגירויים וכמה חששות מאלרגיות ופציעות מני חות ומגבילות את התכנון לילדים. אומרים 'לא לבנות ליד עץ, כי יכול ליפול ענף', 'לא לשים חול בגינת השעשועים כדי שלא תיאסף צואת חתולים' ולחטום בגדרות 'כי הילד יכול לרוץ לכביש'. כל הפחדים האלה נכונים – אבל הרחוב יכול להפוך לנגיש לילדים, ולא רק להיות סכנה עבורם".

התפתחות התקינה בסכנה

מדינת ישראל מתאפיינת בצמיחה דמוגרפית מהירה ושיעורי הילודה בה הם הגבוהים במדינות OECD. האוכלוסיות הערביות והחרדיות בישראל הן מנוע משמעותי בצמיחה הדמוגרפית, ובהן בולט במיוחד הצורך בפיתוח פריגמט התכנון לגובה מטר. קבוי צות אלה גדלות כקצב המהיר ביותר באוכלוסייה, והגיל הממוצע בהן נמוך מזה המאפיין את היהודים הלא-חרדים. לפי תמונת מצב של המדינה שערך מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל ב-2018, בקרב הציבור החרדי שיעור האוכלוסייה מתחת לגיל 18 הוא 56%; באוכלוסייה הערבית 43%; ובקרב היהודים הלא-חרדים – 28.5%.

הצפיפות ביישובים ערביים וחרדיים צפויה לעלות בשנים הבאות, אך לא מדובר בעיה של חרדים וערבים בלבד, אלא בעיה רוחבית שיש לשפר לנוכח הציפוף בשכונות החדשות והמתחדשות בערים הגדולות. לצפיפות השלכות מיידיות על הילדים והתפתחותם. מחקרים שנערכו משנות ה-70 של המאה ה-20 ועד היום מצביעים על הצורך הגובר להגדיל את השטח הסטנדרטי המוקצה לילדים במוסדות החינוך לגיל הרך – מ-3.3 מ"ר (ממוצע בעולם) ל-4.5-5 מ"ר לילד. ההנחה הזאת משענת על מחקרים שבהם נמצאו רמות גבוהות של הורמון הקורטיזול – המופרש ברמות גבוהות בתגובה למצבי דחק או מועקה – בקרב בני 1.5-3.5 שהתחנכו בתנאי צפיפות.

עם זאת, לפי מחקר שערכה רבורה פריד במי סגרת פרויקט אורבן 95, עלה כי הוראות שעה שיצאו ב-2017 ממנהל התכנון ומשרד החינוך מאפשרות לצמצם את השטח ברוטו לפעוטות בגיי לי 1.4 עד שנתיים ל-2.6 מ"ר לילד, ולילדים בוגרים יותר עד 2.2 מ"ר. השטח ברוטו כולל גם את ארונות האחסון, המיטות והריהוט. מה זה אומר על הילדים שלנו? שתחת ערכי צפיפות גבוהים בקי בוצות גדולות מהמקובל בעולם המערבי ובמשכי שיפה ארוכים במסגרת יום עבודה מלא – ההתי

"המתכננים בוותח" רק רוצים לעמוד בתקנים"

מנגד, מסביר הרב מרדכי בארי, מנהל את אגף החינוך בעיריית אלעד, את הקשיים בתכנון לילדים גם בשכונות החדשות. "כל שנת לימודים אנחנו פותחים עוד ועוד בתי ספר, גנים ומעונות יום, ויש כל הזמן צורך לטפל בבעיות רחופות, מה שמקשה על תכנון ארוך טווח ושקול ועל יצירת מענה מיטיב בצורה מקסימלית עם הפעוטות וצורכיהם", אומר בארי. "כשיש כל כך הרבה ילדים, צריך לפעול בצורה מיידיית – גם אם זה מצריך להפוך דירה או אולפנה למעון".

מהנדרסת העיר קיטילנקו מסבירה כי "כפתרון וני צול מרבי של המרחב, פנינו לעירוב שימושים והבנו שבמנהל חינוך עם שתי קומות ויותר יכול לשמש גם כגן וגם כבית כנסת. גם בסביבת בית הכנסת והמקוה שילבנו שימושים שנועדו לילדים כמו יצירת גן ילדים בקומת הגג של המקוה, או להפך".

נושא הנגישות והקישוריות מהווה רכיב מחולל שיי נוי לילדים, אך אינו פתור וקשה לשינוי בערים רבות, שכן תשתיות החבורה קיימות קשה יותר לשנות מאשר גינת משחקים. "ליד שכונה ג' בבאר שבע יש לנו פארק שעשועים נהדר עבור ילדים", מספר רועי לביא אדריכל העיר באר שבע, "רק שההגעה אליו מהשכונה דרך מעבר הציה כרוכה בהליכה של יותר מ-550 מטר. עבור אמא עם ילד בן חצי שנה וילד בן 3 זוהי הליכה קשה, שמירת את השימוש בפארק. כשמבינים את זה, מתחולל השינוי תפיסתי בתכנון. גם את היחס למרחב רכות שינוי, כשהבנו שהן מכשילות ילדים כי אסור לדרוך על הפרחים, במקום שהילדים יוכלו להתהלך בכוחה של גינהם ולגעת בצומח. בשכונות החדשות יהיו שבילי עפר נגישים לילדים בצד המדרכה. כל זה הוא ירושי שנוי תודעתי אצל המתכננים ובקרב המעורבות של הרשות המקומית".

באלעד למשל, מעיד שטרן שצוותי התכנון העירידי ניים נאלצים להילחם בתפישות מקובעות של מתכנני הוותח"ל. "אנחנו רואים מסביבנו שיש חניות ריקות והתושבים רוצים לבטל אותן, אבל יועצי התנועה הם אלה שבפיגור ונלחמים על כך שנעמוד בתקן, אף שלא צריך – ויש פה מכונית אחת למשפחה והישענות רבה על תחבורה ציבורית. אנחנו מעריפים להשקיע את המי קום ביצירת מעברים ושטחי משחק על פני חניות ריקות או שטחי ציבור שכלואים בין גדרות".